

ANNEX IV. Usos i aprofitaments de les forests comunals

Els usos i aprofitament de les muntanyes comunals a les comarques de l'Alt Pirineu i l'Aran tenen una estreta relació amb les formacions vegetals existents, i aquestes depenen dels factors físics i climatològics. De fet, aquests factors guarden una estreta relació amb l'aprofitament col·lectiu de les muntanyes. En indrets amb una climatologia i orografia diferents i també una història diferent els aprofitaments comunals no han perviscut al llarg del temps.

Es pot acceptar a un nivell general, i amb una visió integrada, que la configuració actual del paisatge correspon a l'herència d'una organització del territori basada en l'òptim productivista. És a dir, que els boscos comunals, de coníferes o planifolis, han arribat als nostres dies pel fet que un bosc alt o de llavor era la formació vegetal que produïa un màxim subministrament de béns i serveis per a les comunitat per les condicions fisicoclimàtiques de la muntanya. Si per causes d'orografia, climatologia o causes socials, un bosc de llavor no es podia desenvolupar, o no produïa els béns i serveis necessaris per al poble que l'aprofitava, era transformat en un altre tipus d'ecosistema que si que subministrava béns i serveis necessaris, com pastures, boïgues, camps de conreu, bosc de rebrot per a llenyes i carbons, etc. Així, es pot dir, que la supervivència dels boscos als Pirineus, ha estat gràcies a la importància de l'aprofitament de la seva fusta, i gràcies a que la seva explotació produïa beneficis a la població local, no van ser substituïts per pastures o matollars, com ha passat per exemple en la Serralada Cantàbrica. Aquest fet sovint xoca amb la visió urbana que obvia el fet que l'existència dels boscos a l'Alt Pirineu i Aran està íntimament lligada a una correcta gestió i aprofitament d'aquests.

Des de l'èxode rural de principis i mitjans de segle XX ençà, aquesta organització d'usos i paisatges es troba en un procés de canvi, principalment degut a l'abandó generalitzat del camp i del bosc, no obstant, el paisatge actual dels comunals és fruit d'aquesta organització secular. L'abandó de la gestió i l'aprofitament provoca, per una banda, l'increment de la superfície forestal, fins al punt en que Catalunya té una de les proporcions de boscos més alta d'Europa, i per l'altra, un augment en la despesa neta de gestió i manteniment d'aquests, a més d'un important increment del risc de incendi.

USOS TRADICIONALS

Els usos considerats com a tradicionals del bosc, són l'aprofitament de fustes i llenyes i la recol·lecció de fruits i bolets i el pasturatge. Tant l'aprofitament fustaner com el de pastures es descriuran en un altre apartat per constituir una activitat productiva en si mateixos.

L'aprofitament tradicional de llenyes s'ha vist reduït a un reducte merament testimonial. La gent dels pobles encara aprofita les restes de tallades, o espècies de rebrot (bedoll, roure i alzina) per a les llenyes de consum propi bàsicament per a calefacció. No obstant, en molts municipis els convenis amb empreses productores d'electricitat fan que molts habitants del Pirineu prefereixin la calefacció elèctrica a la de llenya. Les calefaccions de gasoil i gas natural també han contribuït a desbancar la llenya per la seva comoditat i aquesta ha quedat relegada a caprici decoratiu en molts casos. Així, en una zona rica en combustible per a calefacció, el predomini el tenen els combustibles fòssils i l'electricitat, fet que contrasta amb zones desenvolupades d'Europa, Suïssa, Pirineus i Alps francesos, i països escandinaus, on la llenya és el principal combustible emprat per a calefacció.

Així, l'aprofitament comunal de llenyes, és cada cop menys important en l'àmbit dels Pirineus occidentals catalans. No passa així amb l'aprofitament de bolets i fruits silvestres. Si bé la recol·lecció de fruits o plantes medicinals a escala d'aprofitament si que és d'escassa importància, exceptuant algunes subhastes per recol·lectar genciana, la recol·lecció domèstica de bolets, manté i incrementa la seva popularitat. Per contra, la gran aflluència de boletaires als boscos comunals de l'Alt Pirineu i Aran, deixa escasses rendes al territori, i en alguns casos la massificació genera problemes de caire ambiental i social.

Tot i que mesures com el cobrament de taxes encara impopulars, per la profunda i equivocada percepció urbana que el bosc és de tothom, s'han posat en marxa modestes iniciatives al respecte, que de generalitzar-se, o almenys aplicar-se a recol·lectors a nivell "industrials" podrien compensar part de les despeses de gestió dels boscos a través del cobrament de taxes per recol·lecció de bolets.

Pastures

L'hàbitat de les pastures, des d'un punt de vista natural, està relegat a l'estatge alpí, a partir dels 2.200 o 2.400 metres, on les formacions boscoses no es poden desenvolupar per les dures condicions climatològiques d'aquest estatge. No obstant, en els últims 10.000 anys, l'espècie humana ha intervingut en el paisatge dels Pirineus per crear pastures a l'estatge subalpí i supramontà, cremant i tallant els boscos que tenien menor interès per la seva producció de fusta i l'eliminació dels quals oferia grans avantatges per a la ramaderia, com són extenses superfícies de pastures, que van condicionar la vida i organització de les comunitats de muntanya i la seva relació amb les del pla a través de la transhumància.

L'aprofitament de les pastures era, doncs, el principal mitjà de vida de les comunitats pirinenques, i una important font d'ingressos per arrendament dels excedents de pastura als ramats del pla. Avui en dia, la ramaderia extensiva (la que aprofita les pastures d'alta muntanya) ha sofert una greu davallada, sobretot pel que fa a l'oví, i en algunes comarques la

seva continuïtat com a activitat econòmica està greument compromesa. La situació ha estat lleument pal·liada per l'increment de la ramaderia ecològica que ha viabilitzat algunes explotacions, no obstant l'equilibri és molt fràgil, en un sector envellit i molt dependent de les ajudes i dels alts preus dels farratges ecològics. L'aprofitament comunal de pastures, està condicionat pel sistema d'ajudes a la ramaderia, que es donen en funció de la superfície aprofitada per cada ramader, fet que crea nombroses suspicàcies i interessos, i que en alguns aspectes beneficia als ramaders més influents, però per altra banda dificulta la regeneració del sector.

Aprofitaments fustaners

Dins dels usos principals del bosc, el que ha sofert més important davallada des del punt de vista de producció ha estat l'aprofitament fustaner; d'aquestos per a generació de productes derivats de la fusta; bigues, taulons, pasta de paper, plaques d'aglomerat, etc. Val a dir que hi ha una creixent diversificació de productes i especialització d'indústries transformadores, segurament degut a l'increment de les despeses de producció tradicionals, i s'opta per aprofitament de fustes de petit diàmetre per a palets, fusteria i moble, Roll Tornejat Impregnat, desenroll per a fulloles, diferents tipus d'aglomerat, etc.

La deseconomia del bosc, deguda a la congelació del preu dels productes i l'augment exponencial de les despeses de producció, sobretot associades a la ma d'obra, contrasta amb els períodes dels anys 70 i 80 del segle XX, on l'economia del bosc va sofrir un important creixement a causa de la tecnificació i mecanització dels treballs. Tot i així, aquest període d'intensos aprofitaments, culminació de l'explotació continuada durant tot el segle XX (tot i que amb mitjans més precaris i per tant menor intensitat en alguns casos suposà un esgotament de l'estructura productiva del bosc, ja que s'aprofitaren els millors exemplars, resultant estructures regulars i joves en una bona part dels boscos) no va impedir el continu creixement del bosc al Pirineu.

Actualment, Catalunya, amb una de les proporcions més altes de superfície boscosa d'Europa, té un dels índexs d'aprofitament més baixos, arribant a aprofitar només el 28% del creixement anual del bosc, mentre la mitjana europea és del 67%.

Aquest escenari, a les comarques de l'Alt Pirineu i Aran, es més rellevant, degut a la concentració de figures de protecció i forests públiques. En la majoria de comarques d'aquest àmbit, l'aprofitament forestal és merament testimonial, lligat estretament a les ajudes del sector i a aprofitaments puntuals i molt localitzats. Ficant com a exemple el Pallars Sobirà, amb una creixement anual de fusta de 34.300 m³, l'any 2008 l'oferta pública de fustes i llenyes és de 2.242,19 m³ el que representa un 6,5% (fa 20 anys s'aprofitava fins al 70% del creixement anual). A més, molt sovint les dues empreses transformadores de la comarca no són les

destinatàries de la fusta (ja que importen fusta de França i centre Europa), que acabarà anant a altres comarques per a transformació en productes forestals de segona qualitat.

L'abandó dels aprofitaments produeix en la majoria dels casos l'abandó de la gestió silvícola, i també sovint l'abandó de tota la gestió, que en el cas de les finques públiques se centrarà en discretes actuacions de manteniment de pistes, franges de protecció o baixa càrrega de combustible i actuacions encarades al lleure, l'excursionisme i la gestió de la fauna.

Si aquesta situació no canvia, a mig i llarg termini es poden produir efectes de desestabilització a gran escala de les masses forestals, esdevenint més sensibles a perturbacions causades per incendis, plagues o efectes meteorològics agressius que són habituals a casa nostra. L'abandó de la gestió dels boscos, en una àrea d'important influència mediterrània i en el context del canvi climàtic global, constitueix un alt risc natural, social i econòmic a escala de país.

Malgrat els modestos intents de l'administració de la correcció d'aquest panorama, es necessària una reflexió profunda que es tradueixi en accions i inversions concretes a escala de territori. Contrastant amb la proliferació de figures de protecció i reglaments de caire ambiental en els últims 20 anys, la normativa del sector forestal no s'ha desenvolupat, i a hores d'ara, per exemple encara no existeix ni un reglament de la Llei forestal de Catalunya de l'any 1988.

La no intervenció en els boscos no només no garanteix la consecució o permanència d'hàbitats i estructures adients per a espècies faunístiques, sinó que ni tan sols garanteix la permanència dels boscos (Torre Antón, 2001).

NOUS USOS

Aprofitament de biomassa per a ús energètic

Actualment, l'aprofitament energètic de la biomassa dels boscos de la regió de l'Alt Pirineu i Aran s'entén com a complement de les explotacions forestals existents, donat que bàsicament, s'aprofiten restes vegetals de tala, poda, branques i subproductes d'aclarides no comercials per a transformar-los en estelles o en pellets, elements amb una eficiència calorífica propera al 95-98% i alta competitivitat econòmica enfront el gas-oli.

Ara per ara, l'aprofitament econòmicament més viable de la biomassa forestal per a la obtenció d'energia es dona en la generació de d'aigua calenta sanitària i de calefacció. Es tracta d'una alternativa a les energies no-renovables, vàlida pels territoris amb explotacions forestals.

Hi ha una experiència pionera a la Catalunya Nord que s'està extrapolant a les explotacions forestals d'alguns boscos municipals de la comarca de la Baixa Cerdanya.

Una altra aplicació d'aquest tipus d'aprofitament és en la generació d'electricitat i en la cogeneració energètica. Tot i que a les comarques de l'àmbit de l'estudi aquesta opció no resulta del tot viable degut a l'encariment de la biomassa degut al transport i les grans quantitats de matèria primera requerida. Tot i que l'òptim d'aquest aprofitament es trobi en conques agro-forestals amb poc pendent i bones comunicacions, actualment, alguns municipis de la Vall Ferrera (Pallars Sobirà) està estudiant la possibilitat d'implantar una planta de biomassa de grans dimensions, be sigui per producció d'electricitat o per fabricació de pellets.

Aquest nou aprofitament, amb expectatives de creixement, pot constituir un important revulsiu per fer viable la gestió i aprofitament del boscos comunals, ja que permet valoritzar productes del bosc que actualment no tenen sortida de mercat i compensar així el dèficit de gestió que presenten actualment els boscos de l'Alt Pirineu i Aran.

Esquí

A partir de la segona meitat del s. XX, a les comarques de l'Alt Pirineu i Aran van començar a aparèixer les primeres pistes d'esquí alpí. Actualment, totes les comarques d'aquest territori tenen estacions d'esquí alpí o/i nòrdic, excepte el Pallars Jussà, encara que en aquests moments n'hi ha una en construcció.

Aquest esport hivernal presenta un ús totalment compatible amb les pastures d'alta muntanya d'aquestes comarques, alhora que representa el principal atractiu turístic del territori (per tractar-se de turisme de masses), amb la conseqüent entrada d'importants beneficis econòmics a la zona.

Malgrat tot, aquestes porten associades problemàtiques que afecten directament al propi territori: una urbanització desmesurada dels petits pobles de muntanya, elevat consum d'aigua per a la generació de neu artificial, elevat consum energètic, modificació parcial del paisatge natural, augment de la generació de residus sòlids urbans i d'aigües residuals, etc. Sovint les propostes d'ampliacions de les estacions d'esquí entren en conflicte amb els espais naturals protegits (ENP), ja que en molts casos, els límits d'uns i altres solen ser els mateixos.

Nombroses estacions d'esquí, nòrdic o alpí, afecten a finques de caràcter comunal, com ho són les pistes de Filià (en construcció), Baqueira Beret, Sant Joan de l'Erm, Aransa, Cap del Rec, Guils-Fontanera, Masella, etc. i les antigues estacions de Llessui i Bonabé, avui desaparegudes. En els casos en que hi ha un conflicte latent en la titularitat o límits dels espais o béns comunals, l'emplaçament d'una estació d'esports d'hivern catalitza el conflicte i la situació acaba per resoldre's, sovint per via judicial .

Excursionisme

Els itineraris a peu per senders representen un altre dels nous usos dels boscos comunals.

Molts municipis de l'àmbit d'estudi, així com el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici i el Parc Natural de l'Alt Pirineu han habilitat nombrosos senders senyalitzats per a l'excursionisme, recuperant antics camins i cabaneres en molts casos. És digna d'esmentar l'experiència dels municipis de la Cerdanya amb una planificada posada en valor de 400 km de senders i que es complementarà els propers anys, entenent-ho a l'Alt Urgell, Andorra i altres comarques franceses. De la mateixa manera el Pallars Sobirà ha estat pioner en aquesta tasca.

Aquest representa un altre tipus de turisme de les comarques de l'Alt Pirineu i Aran: respectuós amb el medi natural, amant de la natura i esportista.

L'elevada qualitat paisatgística del territori, l'arquitectura tradicional de muntanya i el Romànic són atractius turístics valorats per aquest tipus de turisme.

Tot i que generalment aquests usos no afecten ni beneficien directament la gestió dels béns comunals, contribueixen al manteniment de l'economia del territori que en darrer terme si que beneficia la gestió d'aquest espais. El principal avantatge que representen aquests usos rau en la divulgació i la proliferació de la consciència social envers la conservació del patrimoni natural, cultural i històric, que també representen els béns comunals. A més, aquesta activitat contribueix a assegurar el manteniment del patrimoni històric que són els senders.

Aprofitant l'interès creixent de la societat en el gaudi de la natura es podria sensibilitzar a la societat urbana que els terrenys comunals tot i ser (molts d'ells) de gaudi i domini públic, tenen unes despeses de gestió i conservació que han d'afrontar moltes vegades ajuntaments petits amb pocs recursos.

Altres esports de muntanya són l'escalada, l'esquí de muntanya, les raquetes i el barranquisme i així com esports d'aventura o de natura.

La gran quantitat d'empreses que aprofiten els recursos naturals sovint treuen beneficis econòmics de la utilització d'espais i camins comunals, per contra, la contribució al manteniment o millora d'aquests espais generalment recau en els titulars del predi, existint poques regulacions normatives per canalitzar aquesta participació. Exceptuant la llei d'accés motoritzat al medi natural, l'alternativa de regular aquests usos, i en els casos pertinents, obtenir una justa compensació pel gaudi i l'explotació turística d'aquest recursos, es basa en contractes privats, convenis i ordenances municipals diverses.

Externalitats

Els boscos subministren un altre tipus de béns i serveis per a la societat de cabdal importància, com és la producció de paisatge, control de l'erosió, manteniment de la biodiversitat, un important espai de lleure i atracció turística, fixació de carboni atmosfèric, etc, cabdals per a la conjuntura econòmica, social i ambiental del país. Aquests béns i serveis són vitals per al desenvolupament de la societat, on el sector privat obté un benefici derivat de l'existència d'aquest, i en canvi la despesa de manteniment i la càrrega de gestió, recau en els propietaris d'aquest boscos, que en les comarques de l'àmbit d'aquest estudi és majoritàriament l'administració local i pública. Aquest tipus de béns i serveis s'anomenen externalitats, i existeix abundant bibliografia al respecte de les possibilitats i necessitat de compensació d'aquestes.

En el model territorial de Catalunya la major part de la població viu a l'àrea metropolitana de Barcelona on també es concentra la producció industrial del país, la resta del territori juga un paper de subministrament de matèries primeres, lleure, paisatge i altres externalitats.

Les comarques de l'Alt Pirineu i Aran, on viuen l'1% (73.906 hab) de la població de Catalunya en 17,8% de la superfície del país, i on se concentren la gran majoria de forests comunals, han de fer front a la gestió i manteniment dels seus boscos, subministrant les esmentades externalitats per a benefici de tot el país, sense que en repercuteixi un benefici o millora de la qualitat de vida per als seus habitants acumulant, a més, grans dèficits en infraestructures i menor repartiment dels tributs de l'estat.

La percepció social dels boscos i muntanyes pirinenques està fortament marcada per la concepció urbana, que obvia la necessitat de manteniment i gestió dels boscos, i la greu problemàtica social que representa l'abandó d'aquest i el despoblament. Així, sovint la societat no és conscient de la despesa necessària per al manteniment dels boscos, com tampoc ho és en molts casos l'administració, tal com ho demostra la gran quantitat de legislació, reglamentació i figures de protecció encarades a la protecció dels valors naturals i l'escàs desenvolupament legislatiu i reglamentari de la gestió forestal, dels espais comunals i de la resta de forests.

Existeixen diverses forests comunals, on se solapen fins a quatre o cinc figures de protecció diferents on paradoxalment la gestió forestal d'aquests espais, principal garantia de la seva permanència en el temps, està pràcticament abandonada.

Els mecanismes de compensació de les externalitats que produeixen aquestes forests no estan regulats, i tenen un important factor en contra per a la seva aplicació.